

Malmø Rådstueprotokol (Stadsbok) 1503-1548. Udgivet ved ERIK KROMAN i samarbejde med LEIF LJUNGBERG og EINAR BAGER af Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie. København 1965. I kommission hos G. E. C. Gad. 373 s. 24 kr. hæftet, 30 kr. indb.

Det var fortjenstfuldt af overarkivar, dr. phil. Erik Kroman i 1954 at udkaste tanken om udgivelse af de ældste historisk interessante rådstue- og bytingsprotokoller. Det var naturligt i første række at tænke på Malmø, da denne by inden Skånes overgang var Danmarks næststørste by, dertil nærmede man sig 300-årsdagen for Roskildefreden. Ved stadsarkivarie Ljungbergs mellemkomst blev sagen forelagt Malmø byråd, der beredvilligt støttede udgaven med et pengebeløb.

Protokollen kalder sig selv Malmø Byesbog eller Stadsbok. Under påvirkning fra tysk blev den sejrende benævnelse i Malmø Stadsbok. Det ville derfor have været historisk mere korrekt at have skrevet titelen: Malmø Stadsbok. På den måde kunne også den kedelige parentes i selve titelen være undgået. Netop den omstændighed, at protokollen er en Byesbog, forklarer dens brogede mangfoldighed. Formentlig er Stadsboken, der begynder 1503, ikke Malmøs ældste Stadsbok, men blot den ældst bevarede. Der er således indført (udg. s. 13), at borgmester Peter Holthus skylder byen sten og kalk, hvilket stod indskrevet i »byssens bog«; men denne må være en anden end den foreliggende. I privilegiet af 1487 16/2 for Malmø findes dertil en bestemmelse om, at navnet på en forbryder, der undkommer, skal skrives i »stadzens bog«.

Udgaven er forsynet med: »Tekstkritiske noter«, »Lokalhistoriske noter m. m.«, fortegnelser over »Øvrighedspersoner« og »Mønt, vægt og mål«, »Ordforklaringer«, »Personnavneregister« og »Stednavneregister«. – Det er dog et minus ved udgaven, at de tekstkritiske noter er sat bag i bogen i stedet for under teksten som fodnoter. Mange af disse noter er dog ikke af større betydning, da det drejer sig om småord, der er skrevet over linjen, eller ord, der er skrevet i marginen med samme hånd som teksten og med samme blæk; i mange tilfælde kunne de uden skade være udeladt. Mindre skriverrettelser, der ikke giver teksten anden mening, ses heller ikke at have nogen større betydning. Oplysende noter bør ikke gives sammen med lokalhistoriske eller tekstkritiske noter, men skal også helst anbringes som fodnoter under teksten, eventuelt med opstilling af slægtskabssamhørighed. De forskellige tilføjelser, der forekommer til stykkerne i Stadsboken helt op til 1562, burde sikkert have været trykt med kursiv. Tilegnelsen af stoffet havde på den måde været langt lettere, og det havde givet den afveksling, som tiltrænges. Iøvrigt havde det forment sig lettere med anbringelsen af noter, hvis udgaven var fremkommet i et større format. De lokalhistoriske noter m. m. bag

i udgaven er væsentligst en fortegnelse over de ejendomme, der er omtalt i Stadsboken.

Man må give udgiveren ret i, at det er svært at adskille håndskriftets talrige hænder. Han har dog gjort forsøg, navnlig med hensyn til de byskrivere, hvis tiltrædelse findes omtalt i selve Stadsboken. Derimod nævner han ikke Hans byskriver, der er blevet kendt ved Leif Ljungbergs arbejder (Inkl. til udgaven af Registrum Ville Malmøyghe og til udgaven af Lyder van Vredens Kämnräskenskaper). Ljungberg har således påvist, at Stadsboken 1517–1526 er skrevet med Hans byskrivers hånd. Mærkeligt nok er Stadsboken delt i to stykker, idet der foreligger en mindre protokol 1514–1526. Med undtagelse af de første par blade er hele den lille protokol skrevet af Hans byskriver og på en nok så korrekt måde som den store protokol, hvor der kan mangle tilførsler for hele år. Det gør der dog også i den lille protokol, idet der mangler tilførsler 1515 febr.–1518 nov. I den periode er i den store protokol indført omfangsrige skifter. I den store protokol forekommer to slags vandmærker, i den lille kun eet, men alle tre vandmærker er forskellige.

I indledningen til udgaven er nævnt, at dokumenterne vedr. Malmøs overgivelse til henholdsvis Frederik 1. og Christian 3. er indført i Stadsboken. Det ses dog ikke at være tilfældet. Hans byskriver har indført et større og et mindre brudstykke af Henrik Giøes m. fl.s brev af 1523 23/12 om dagtingningen med Frederik 1.s forhandlere om Københavns og Malmøs overgivelse. Hans afskrift er ikke helt korrekt, da han har oversprunget sætningen om, at alle fanger på begge sider straks skulle løsgives. Brudstykkerne i Stadsboken har mindre at betyde, da brevet er bevaret i original i Rigsarkivet. Hans byskriver har endvidere formentlig efter en koncept indført Malmøs hyldningsbrev af 1524 1/2 til Frederik 1. Hvad Christian 3. angår, er Malmøs hyldningsbrev af 1536 5/6 til ham indført. Foruden disse breve er Stadsboken tilført en afskrift af Malmøs åbne brev af 1539 30/10. Bortset fra, at originalens ortografi ikke er anvendt, er denne afskrift brugelig. I udgaven (s. 169 linje 9) er der i denne afskrift foretaget en beklagelig rettelse, idet »all adelen« er rettet til »af adelen«. Både i afskriften og i originalen, der findes i Rigsarkivet, står aldeles tydeligt »all adelen«. – Hvem af den skånske adel har udgiveren mon villet udelukke fra at komme ind i Malmø? – Som det synes på nogle ubeskrevne blade uden hensyntagen til kronologien er der indført 3 aktstykker, der er udstedt i København jan.–febr. 1535, altså fra Grevefejdens tid. De er alle tre oversat til dansk. Brevet af 1535 18/1 er en opfordring fra grev Christoffer af Oldenburg og København og Malmø til hertug Albrecht af Mecklenborg om personligt at komme til Danmark. Der findes en afskrift heraf i Schwerins arkiv, der er trykt af Paludan-Müller: Aktstykker til Nordens Hist. i Grevefejdens Tid, s. 312, hvilket er anført i Lokalhistoriske noter. De

to andre breve har derimod ikke fundet omtale i nogen af noterne. Aktstykket af 1535 19/1 (i Stadsboken 29/1) kendes i en samtidig afskrift fra en rostocksk korrespondancesag (se G. Waitz: Lübeck unter Jürgen Wullenwever II, 382). I oversættelsen i Stadsboken er efter »holdes« (udg. s. 67 linje 30) udfaldet: »dar ok dersulven vorschryvinge (c: grev Christoffers forskrivning til Lübeck) to na gescheen, datsulve willen wy wandelen, so balde se dat begeren unde in unserm vormoge ist«. – Brevet af 1535 16/2 fra grev Christoffer, København og Malmø om pantsættelse af Lolland-Falster til Lübeck og dets forvandre er trykt af F. v. Alten: Graf Christof v. Oldenburg u. die Grafenfehde, Anlage XII. – Alle tre akter vidner om Jørgen Kocks kraftige politik især med hensyn til øresundsslottene i tiden efter nederlaget ved Helsingborg. Det er formentlig grunden til, at de er blevet indført i Stadsboken. – Afskriften i Stadsboken af Malmøs forpligtelsesbrev af 1536 24/8 i anledning af bispens afsættelse er antagelig indført efter en ikke korrikeret koncept. Den er således uden dag. Mellem rådmændene er opført Ditlev Henriksen, hvilket ikke er tilfældet i originalen, derimod er Per Hansen byfoged ikke medtaget i afskriften. – Det ses, at man skal være varsom med at benytte de nævnte dokumenter efter stadsboken.

I tiden før 1513 bemærker man et par sager om tiendepenge, der ikke er førlovspege. Det er ganske vist en afgift af arv, som tilfaldt rådet, men den opkrævedes kun af udlændinge, og den ophævedes ved overenskomsten af 1513 mellem Christiern 2. og de vendiske hansestæder for disse stæder. Det betød dog ikke, at Malmø ikke opretholdt stadens privilegier med hensyn til tiendepenning. I 1547 f. e. skal, hvis en arv går ud af riget, den 10. penning betales til rådet. I tilførslen til Stadsboken pag. 46 nævnes i en arvesag tiendepenning 3 gange, den sidste gang er skrevet »tyende d.«, hvilket udgiveren retter til »tyende penning«. Efter anm.'s mening en unødvendig rettelse, da d. = denarius = penning ofte bruges i Stadsboken.

Fra ca. 1527 bliver kronologien nogenlunde overholdt i den store protokol. Det »oprør«, der var i Malmø i dette år, giver Stadsboken kun en anelse om. Der findes tilført hertil: 1527 8/2 var Nicklaus Lixenner (Leysener, Hans Mickelsens svigersøn) skikket for borgmester og råd med kongens brev lydende på Hans Mickelsens gods, som kongen havde givet Johan Rantzau; 1527 19/7 tilstod Nicklaus, at han havde solgt krudt til en af Søren Norbys købmænd. Desuden er der tilførsler, der udviser, at der er blevet afholdt forhør, og at forskellige borgere havde måttet stille borgen. Hans Mickelsen, der opholdt sig hos den landflygtige Christiern 2., skrev 28. okt. s. å. til kong Christiern, at han var ængstelig for, at Hans Bogbinder havde givet kongens sag til kende overfor Jørgen Kock, der så igen havde ladet den gå videre til Tyge Krabbe. Man har imidlertid ikke noget direkte kendskab til, hvad Christiern 2.

havde pålagt Hans Bogbinder at forrette i Malmø i 1527. Nicklaus Leyseners enke Margrete Hansdatter skriver i et brev af 1540 2/7 til Anders Bille (RA, Anders Billes arkiv), at Niclas var rejst til Odense med købebrevene (jfr. Fr. 1.s Reg. 1523-32, 242) og havde forevist dem for Tyge Krabbe, men her blev han taget til fange og underkastet tortur. I sin orfejde af 1529 11/7 (RA, Domme) erkender han, at han imod sin ed til Frederik 1. havde villet yde Christiern 2. hjælp til at kunne vende tilbage til sine riger.

I den første del af Stadsboken optræder borgmestre og råd for en stor del alene f. e. ved afhøring af kirkeregnskaber, men ellers er det således, at borgmestre, råd og byfogeden (kongens foged) sammen afgør de forskellige sager, nemlig skiftesager, arveafkald, gældssager, forligelses-sager, ejendomstrætter m. m. Skiftesager var på den tid i Malmø som i andre byer for en stor del af en særlig karakter, idet det drejer sig om børnegods : børns arv efter deres afdøde forældre. Der gives i Stadsboken gode oplysninger om, hvorledes dette gods behandledes, det kunne f. e. udlånes og forrentes, der er med andre ord tale om et begyndende overformynderivæsen. Det er iøvrigt interessant, at Stadsboken bruger det gamle ord »mynne«, »tilmynne«, »udmynne« for udlovelse af arv. I 1545 blev Jens Lauritzen (tidligere i Eske Billes tjeneste) byfoged. Fra den tid og bogen ud drejer tilførslerne sig mest om arvesager, arveafkald, dertil en politivedtægt fra 1546 om bryllup og barsel og et lønreglement for prammænd fra 1548 samt lavsskråer. I Stadsboken findes der ikke mange skøder eller mageskiftebreve. Det forklares ved, at Christian 3. 1551 og 1553 forordnede, at salg og pantsættelse af fast ejendom i Malmø skulle finde sted på bytinget eller på rådhuset og indskrives i Stadsboken. Dette har jo så næppe fundet sted tidligere. Kommunalt var stadigt Malmøs forsvars- og befæstningsvæsen. Malmø havde en krudtmølle (pulvermølle), som bøsseskyttere ses at have bestyret. Når der imellem lavsskråerne er indført en ordning vedrørende fremstilling af krudt, hænger det måske sammen med, at der i 1547 ansattes en »argelymestere, byszeskitte oc salpetergiøere«.

Handelsvedtægterne af 1534 og 1545 er tilført Stadsboken. Førstnævnte kendes iøvrigt kun herfra. Desuden er recessen fra det skånske købstadmøde i Lund 1504 tilført bogen. Hvilke købmænd, fremmede såvel som indenrigske, der nævnes, afhænger af, om der har været sager at behandle. Mellem de fremmede købmænd møder man en enkelt borger fra Antwerpen, nemlig Henric van Lijt. Han er især kendt fra Christiern 2.s udlændighedsår, idet han hjalp kongen og hans folk på næsten enhver måde. Da Claus Kniphof i 1525 rustede sig til at fare til søs, aftog Henric v. Lijt det røvede bytte fra ham, solgte det og leverede ham i stedet for våben, krudt og fetalje til hans skibe. Efter oct. 1525 procederede hoffet i Mecheln imod Henric v. Lijt for hans hjælp til den hen-

rettede Claus Kniphof. H. v. Lijt synes dog ikke at være blevet dømt, men i 1526 blev han grebet og fængslet en dag i juni, mens han opholdt sig på børsen i Antwerpen. Han blev dog omsider frikendt, fordi bystyret i Antwerpen ikke ville tillade, at hans sag kom for en anden ret. Når H. v. Lijt omtales i Malmø Stadsbok, er det da også forholdet til Claus Kniphof, det skyldes.

Hovedindholdet af Stadsboken er rets-, politi- og kommunale sager. I nogen grad er den brugt som kopibog for stadens breve. Om byens historie udadtil, således i 1523, da Christiern 2. sejlede bort fra sine riger, i 1525, da Malmø holdt sig udenfor Søren Norby opstanden, senere hen Malmøs bevæggrunde til kampene i Grevefejden og tildragelserne ved denne krigs afslutning, får man ikke oplysning gennem Stadsboken. Denne giver derimod et vægtigt bidrag til byens historie indadtil i hele den bevægede tid fra 1520erne til begyndelsen af 1540erne, da den ny lære trængte sejrrigt igennem, og der trængtes til orden navnlig af økonomiske sager. Efter Grevefejdens ophør herskede dyrtid og vareknaphed, der får udtryk gennem de mange prisordninger, der er indført i Stadsboken. Det er naturligt, at det er forhandlingerne om sagerne på rådhuset, der indføres her. I april 1529 gav således udsendinge fra domkapitlet i Lund på rådhuset tilsagn om, at Malmøborgere, der beboede kirkens ejendomme, skulle nyde deres bygning fra arving til arving imod at erlægge landgilden retmæssigt. Denne sag var langvarig, idet der herom i dec. 1539 fandt et nyt møde sted på rådhuset ligeledes med udsendinge fra kapitlet i Lund. En stor og vanskelig sag tilfaldt det Malmø stad selv at ordne separat, nemlig sognepræstens aflønning (løn, tiende m. m.) samt andre prædikanters m. fl.s lønforhold. Der var møder herom på rådhuset 1538-1540, hvor både borgmestre, råd, rodemestre og 40 af de bedste borgere eller menige almue var tilstede. Det modsætningsforhold, der især siden Grevefejden herskede mellem Malmøs evangeliske borgerskab og den skånske adel, søgte Christian 3. at rydde af vejen. Malmø med Jørgen Kock i spidsen gik villigt med hertil, og efter forhandlinger på rådhuset med kongens befuldmægtigede udstedte Malmø det ovennævnte åbne brev af 1539 30/10 om forsoning. Efter reformationen opstod i Malmø som på andre steder retssager på grund af, at slægter, der havde skænket gods til altre m. m., ville have godset tilbage. I anledning af en sådan sag er en kgl. Maj.s dom ☉: en rigens kanslers dom af 1536 10/11 tilført Stadsboken. – Selvom Stadsboken er ført i dansk mønt, findes der dog noget om kursforhold.

Personnavneregistret er udarbejdet som et udpræget fornavneregister. Sidetallene burde imidlertid have stået ved efternavnet eller slægtsnavnet. – Jævnførelser og henvisninger til tidligere tryk (se Da. Mag. 5. rk. IV, s. 69 ff., 95 ff.) savnes. Det havde været ønskeligt, om udgiveren

havde defineret, hvad udgiverrettelser går ud på. I den lille protokol fol. 6 v læses: »Anno domini 1519 torsdagen, som sancte Gertrude dag tha vpaa fald, paa Malmøgis raadhs vor skicket« osv. Disse linjer bliver af udgiveren (s. 296) omskrevet, efter anm.s mening ikke med rette. – Det er ubetydeligt, hvad der ses af læse- og trykfejl, f. e. har udg. s. 24 l. 30 »Bøn«, hvor hs. (pag. 39) har »børn«, formentlig skal der læses »Jep Bosens børn«. I udg. s. 114 l. 27–28 er læst: »offuer siø eller sand«. I hs. pag. 211 er der formentlig en svag rettelse af forbogstavet i sand, således at der kan læses: »offuer siø eller land«. Udg. s. 300 l. 4 har 89. i st. f. 29. sept. Enkelte steder er overskriften i hs. glemt i teksten, men tilføjet i marginen, i udg. bliver den dog ikke rykket ind som overskrift, men sat i første linje i det pågældende stykke (se f. e. udg. s. 149–150). I Stadsboken skrives »rinsche gylden«, hvilket vel er grunden til, at udgiveren i fortegnelsen over mønt skriver rinske i st. f. rhinske.

EMILIE ANDERSEN

Lunds stifts landebok utgiven av K. G. LJUNGGREN och BERTIL EJDER.
Första–Tredje delen. Skånsk senmedeltid och renässans. Vol. 4–6.
Lund/Köpenhamn, C. W. K. Gleerup/Ejnar Munksgaard, 1950–65.
XVI + 550, XVI + 549 og XVI + 449 sider. 6 plancher. 105 sv.
kr. Indb. 178 sv. kr.

Med offentliggørelsen af den skånske landebog har Vetenskaps-Societeten i Lund muliggjort et mere udbredt studium af et kildeskrift, der på væsentlige punkter kan uddybe vor viden om samfunds- og landbrugsforhold i de skånske provinser i ældre tid, p. gr. a. sine meget detaljerede oplysninger fra de enkelte sogne. Ikke mindre vil måske det fag, der ligger udgiverne mest på sinde, den nordiske filologi og specielt navnestudiet, i fremtiden kunne nyde godt af landebogsteksten. K. G. Ljunggren og Bertil Ejder har ikke alene påtaget sig det vældige udgivelsesarbejde (1.–2. del), men tillige sørget for en omfattende indledning, samt for person- og stednavneregister (3. del).

Der foreligger to samtidige håndskrifter af landebogen tilhørende Uppsala Universitetsbibliotek (S 58) og Landsarkivet i Lund. Håndskrifterne benævnes af udgiverne henholdsvis A og B (1. del, s. IX; 3. del, s. 119). Det førstnævnte mangler ca. halvdelen af herrederne, hvorimod B indeholder den komplette tekst og iøvrigt repræsenterer et lidt senere trin i landebogens historie. B behandles i udgaven som hovedteksten, medens A-versionen henvises til fodnoterne.

Indholdet af tekstbindene kendetegnes af stor samvittighedsfuldhed i gengivelsen af håndskrifterne. Udgiverne har arbejdet under gensidig